

*Mikoła Chaustowicz**Uniwersytet Warszawski*<https://orcid.org/0000-0002-3007-0603>

Ігнацы Яцкоўскі як верагодны аўтар верша “Зáграй, зáграй, хлóпчэ мэлы...”

Ігнацы Яцкоўскі, пэўна, не быў высокае думкі пра свае паэтычныя здольнасці, пра што аднойчы пасведчыў на пісьме: *Owóž ja, chociaź i nie poeta...*¹. Словы гэтыя, праўда, адносіліся да гадоў юнацтва і былі напісаны ў 1842 годзе, г. зн. у час, калі толькі літаральна некалькі разоў эмігрант паспрабаваў свае сілы ў версіфікацыі. А вось праз нейкі дзясятка гадоў у даробку І. Яцкоўскага мелася ўжо блізу тысячы вершаваных радкоў, 864 з якіх былі надрукаваны (361 – ананімна), і ён працягваў складаць вершы ледзь не да канца свайго жыцця.

Польскамоўныя вершаваныя творы І. Яцкоўскага прасякнуты характэрным для гэтага творцы патрыятызмам, які грунтаваўся на любові да малое Айчыны – Літвы-Наваградчыны і быў адначасна выяўленнем “дзяржаўнага” пачуцця да Рэчы Паспалітае, якую ў той час звычайна атаясамлівалі з Польшчай. Яшчэ больш яскрава дадзена тэндэнцыйнасць ягонаў творчасці выступіла ў праявінай кнізе “Аповесць з майго часу, альбо Літоўскія прыгоды”, у якой створаны найцікавейшы малюнак грамадска-палітычнага жыцця на Беларусі пачатку XIX стагоддзя, а таксама пададзены адзін з самых адметных беларускамоўных мастацкіх тэкстаў сярэдзіны XIX стагоддзя – верш “Зáграй, зáграй, хлóпчэ мэлы...”.

---

¹ *List I. Jackowskiego do L. Niedzwieckiego z 25.04.1842 r.*, [w:] Rkps. Kór. 2405: *Ko-respondenca Leonarda Niedzwieckiego: Literatura J (Jabłoński Leon – Jung A.)*, 1832–1874, s. 214 v.

Залічваючы І. Яцкоўскага ў пачат польскамоўных літаратараў Беларусі XIX стагоддзя, мы тым самым прызнаём ягоныя заслугі перад беларускаю культураю. А гэта азначае, што некалі ў новых энцыклапедыях з’явіцца папраўлены і больш грунтоўныя біяграмы; гісторыкі і літаратуразнаўцы дэтальна прааналізуюць творы паэта і пісьменніка, характарыстыка якіх будзе грунтавацца на мастацкіх вартасцях тэкстаў, а не на палітычнай ці нацыянальнай заангажаванасці аўтара.

На жаль, сёння не заўважаецца цікавасці беларускіх даследчыкаў да асобы і творчасці І. Яцкоўскага. Здавалася б, ужо сам факт, што ў кнізе пісьменніка надрукаваны адметны беларускамоўны верш, павінен быў скіраваць навукоўцаў да грунтоўнага вывучэння ягонае спадчыны. Аднак так не сталася. У раздзелах манаграфій і падручнікаў, прысвечаных Паўлюку Багрыму, звычайна знаходзілася месца толькі на некалькі радкоў пра І. Яцкоўскага, запазычаных з артыкула Станіслава Сератвінскага ў “Польскім слоўніку біяграфічным”². Не звярнуў увагу на І. Яцкоўскага і І. Запрудскі³, аўтар фактычна першага сур’ёзнага даследавання праблемы атрыбуцыі верша “З’аграй, з’аграй, хл’опчэ малы...”. Ён, напісаўшы ў 1996 годзе, што *ніякіх фактаў сувязі І. Яцкоўскага з беларускай літаратурай не ўстаноўлена*, паўтарае гэтую думку і ў наступных публікацыях свае працы пра верш “З’аграй, з’аграй, хл’опчэ малы...” – зборніках артыкулаў 2003 і 2012 гг.⁴ І гэта нягледзячы на тое, што цягам 2006–2010 гг. у друку з’явіўся шэраг матэрыялаў, у якіх ідзе гаворка якраз пра дачыненні эмігранта з Наваградчыны да мастацкай літаратуры. А таму незразумела: чаму І. Запрудскі нічога пра гэта не згадвае. Нібыта пасля сваіх публікацый

² Гл.: S. Sierotwiński, *Jackowski Ignacy*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. X/2, z. 45, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, s. 275–276.

³ Думаецца, І. Запрудскага “адштурхнула” ад І. Яцкоўскага тое, што Ёахім Лявель назваў яго ў лісце да Валентыя Звяркоўскага ад 11.02.1853 г. “не дэмакратычным таварышам” (калі больш дакладна: *Znam tylko “Panoramę” Jackowskiego o przepadłej przeszłości, ależ on nie demokracki towarzysz*” (J. Lelewel, *Listy emigracyjne*, t. IV: 1849–1861, Wrocław–Kraków 1954, s. 142). Але тут Ё. Лявель кажа ў першую чаргу пра прыналежнасць І. Яцкоўскага да г. зв. арыстакратычнай партыі Адама Чаргарыскага. Рабіць выснову, што *гэтая характарыстыка зусім не стасуецца з антыпрыгонніцкім пафасам верша*, – няправільна. Ужо сам факт, што І. Яцкоўскі надрукаваў у сваёй кнізе “антыпрыгонніцкі” верш, сведчыць пра адваротнае. І ў “Аповесці з майго часу...”, і ў карэспандэнцыі І. Яцкоўскага (*Добра ў нас кажучь: Служы Пану верне, то он табе пердне*) знаходзім не адно пацвярджэнне гэтаму.

⁴ Гл.: І. Запрудскі, *Нарысы гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, Мінск 2003, с. 25; ён жа, *Па дарозе на Парнас: Атрыбуцыйныя даследаванні і пытанні рэцэнцыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, Мінск 2012, с. 23.

сярэдзіны 1990-х гадоў больш ніколі не звяртаўся да гэтае тэмы, не чытаў нічога на гэтую тэму. Ці, наадварот, свята верыць у сваю атрыбуцыю і нават не дапускае думкі, што можа быць інакш.

І зусім ужо прыкра, калі канцэпцыю І. Запрудскага бярэцца “абараняць” асоба, што ніколі не вывучала літаратурны працэс на Беларусі ў XIX стагоддзі. Гаворка пра спробу Жаны Некрашэвіч-Кароткай аспрэчыць нашу нязгоду з прапанаванаю І. Запрудскім гіпотэзаю, што аўтарам верша “Заграй, заграй, хлопчэ малы...” з’яўляецца Юльян Ляскоўскі. Вучонай (так звычайна Ж. Некрашэвіч-Кароткая называе сваіх апанентаў) не спадабалася, што мы ў адным з артыкулаў сцвердзілі: *як сведчаць даступныя сёння крыніцы, эмігранты з Беларусі не мелі яшчэ самі ў той час пачуцця беларускае самасвядомасці, а таму не магла ў іх нарадзіцца ідэя стварэння новай беларускай літаратуры з дапамогай падобнай містыфікацыі*⁵. Ж. Некрашэвіч-Кароткая ўбачыла ў гэтым выказванні імкненне прасачыць эвалюцыю абуджэння беларускай нацыянальнай свядомасці, а таму дазваляе сабе паіранізаваць: *Здаецца, шанюўны даследчык валодае чароўнай мензуркай або аптэкарскімі шалямі, якія дазваляюць яму вызначыць ступень беларускай самасвядомасці ў той ці іншы перыяд часу*⁶.

Застаецца толькі здзіўляцца: дзе гэта Ж. Некрашэвіч-Кароткая заўважыла ў той нашай працы спробу прасачыць эвалюцыю абуджэння нацыянальнай свядомасці? Гаворка там ішла толькі пра тое, што І. Яцкоўскі і А. Рыпінскі⁷, належачы да “партыі” Адама Чартарыскага, што асноўнай сваёй задачай бачыла адраджэнне Польшчы (не Рэчы Паспалітай абодвух народаў, а менавіта Польшчы), у сваіх шматлікіх публікацыях і прыватных лістах (апошніх захавалася некалькі сотняў) нідзе не згадваюць пра свае беларускія нацыянальныя сімпатыі. Дык

⁵ М. Хаўстовіч, *Заграй, заграй, хлопчэ малы...: праблема аўтарства*, [у:] *Беларусіка=Albaruthenica 31: Новае слова ў беларусістыцы. Літаратуразнаўства і фалькларыстыка: Матэрыялы V Міжнароднага кангрэса беларусістаў*, Мінск 2012, с. 257.

⁶ Ж. Некрашэвіч-Кароткая, *Шматмоўная літаратура Беларусі ў кантэксце актуальных літаратуразнаўчых канцэпцый: дапаможнік*, Мінск 2015, с. 142.

⁷ Не згадваем тут Ю. Ляскоўскага, бо аніякіх фактаў пра ягоныя дачыненні з І. Яцкоўскім і А. Рыпінскім не захавалася. Больш за тое: прозвішча Ю. Ляскоўскага адсутнічае ў спісах выгнанцаў-“палякаў”, якім англійскі ўрад аказваў дапамогу, а г. зн. з І. Яцкоўскім, што выплачваў гэтую дапамогу эмігрантам, магчымасці спаткацца былі чыста гіпатэтычныя (у Лондане ў той час знаходзіліся тысячы выходцаў з былой Рэчы Паспалітай); а вось А. Рыпінскі жыў па-за Лонданам, які (па яго ўласных словах) ніколі не агледзеў (*Poezije, Londyn 1853, s. 5*).

ці патрэбна тут нейкая чароўная мензурка? Няўжо не верыць дакументам эпохі?

Але найбольш істотнае тое, што Ж. Некрашэвіч-Кароткая ці то няўважліва чытала, ці то не зразумела прачытанае: у сваіх працах мы не аспрэчвалі прапанаваную навукоўцам дату напісання верша “Заграй, заграй, хлёпчэ малы...”. Якраз наадварот: як і І. Запрудскі, мы даводзілі, што вядомы беларускі верш узнік у 1840-я ці напачатку 1850-х гг., калі стваралася “Аповесць з майго часу, альбо Літоўскія прыгоды”.

І зусім ужо дылетанцкімі падаюцца развагі Ж. Некрашэвіч-Кароткай пра *шаты народнай эстэтыкі*. Маўляў, у беларускамоўных творах першае паловы XIX стагоддзя не стае *народнай эстэтыкі: пераважае або гумарыстычная і сатырычна-парадыійная скіраванасць* (“Энеіда навыварат” Вікенція Равінскага, “На прыезд Адама Міцкевіча” Яна Чачота, “Рабункі мужыкоў” Яна Баршчэўскага), або *занадта яўны дыдактызм у спалучэнні з найўмысна спрошчанай паэтыкай* (“Дзеванька”, “Гарэліца” Яна Баршчэўскага)⁸. Дзіўнае сцвярджэнне: хіба, толькі той, хто не чытаў “Энеіды навыварат”, адважыцца сказаць, што гэтай паэме не стае *народнай эстэтыкі*.

Піша ж гэта Ж. Некрашэвіч-Кароткая дзеля таго, каб давесці, што зусім слухна В. Дунін-Марцінкевіч, не ведаючы верша “Заграй, заграй, хлёпчэ малы...” (дзе, відавочна, народнае эстэтыкі дастаткова), з гонарам заявіў у прысвячэнні Аляксандру Лапе, змешчаным напачатку зборніка “Сiekawys? – Przeczytaj!” (у Ж. Некрашэвіч-Кароткай – у прадмове да вершаванае аповесці “Купала”): *Няхай што хочучь гавораць, але ж гэта я першы паэзію нашага сялянскага людзю апрануў у шаты народнай эстэтыкі, увёў на сцэну жыцця і пакінуў у шэрагу твораў айчыннага пісьменства, чым і ганаруся*⁹. Маўляў, В. Дунін-Марцінкевіч усведамляў сваю ролю як пачынальніка беларускае літаратуры і *ганарыўся не тым, што пісаў па-беларуску: «апрануць» паэзію «ў шаты народнай эстэтыкі» – намнога больш важная задача для яго як для творцы*¹⁰. А г. зн., усё савецкае літаратуразнаўства памылялася, калі лічыла пачынальнікамі новай беларускай літаратуры тых, хто пісаў у першай палове XIX стагоддзя па-беларуску.

⁸ Ж. Некрашэвіч-Кароткая, *Шматмоўная літаратура Беларусі ў кантэксце актуальных літаратуразнаўчых канцэпцый: дапаможнік*, с. 143.

⁹ Тамсама.

¹⁰ Тамсама.

Аднак анічога падобнага В. Дунін-Марцінкевіч не сцвярджаў і анікую паэзію не апрапаў у *шаты народнай эстэтыкі*. Колішняя памылка Язэпа Янушкевіча¹¹ ўвяла ў зман Ж. Некрашэвіч-Кароткую, якая стварыла недарэчную і дзіўную тэорыю-абгрунтаванне, што *рэзка адрозны ў сваёй мастацкай дасканаласці верш* “Зайграй, зайграй, хлопча малы...” *выяўляе усёй сваёй паэтычнай фактурай слухнасць меркавання І. Запрудскага, які пераканаўча даказаў, што гэты верш не мог быць напісаны раней, як у 50-х гг. XIX ст.*¹².

Вельмі добра ведаць актуальныя літаратуразнаўчыя канцэпцыі, але калі пішаш даследаванне па гісторыі літаратуры, то найперш трэба ведаць літаратурны працэс, тые абставіны, у якіх ён адбываўся, і той “архіўны пыл”, што данёс да нашага часу сведчанні *абуджэння нацыянальнае свядомасці беларускага народа*.

Не раз імя І. Яцкоўскага як аўтара верша “Зайграй, зайграй, хлопча малы...” згадваў у сваіх публікацыях баранавіцкі краязнаўца Міхась Маліноўскі¹³. Але яго манера выкладання сваіх, звычайна без аргументаў, домыслаў і фантазій, хоць не пазбаўленых часам рацыянальнага (як ні дзіўна!) зярняці, не дазваляе ўключаць напісанае ім у навуковы дыскурс.

На жаль, асобныя беларускія літаратуразнаўцы, палемізуючы з выказваннямі (часта літаральна абразлівымі) М. Маліноўскага, не здолелі вылучыць з недакладнасцяў ды інсінуацый краязнаўца тые ягоныя здагадкі і меркаванні, якія могуць прывесці да выяўлення ісціны. Так, Г. Кісялёў у навуковай экспертызе кнігі М. Маліноўскага “Павел Іосіфавіч Багрым (Паўлюк Багрым): Легенды, праўда, загадкі” (Баранавічы 2006), зацверджанай Інстытутам літаратуры НАН Беларусі, напісаў: *Бяздоказныя і безадказныя навацыі М.М. Маліноўскага*

¹¹ У арыгінале чытаем: *Niechaj co chcę mówić – ja przecież pierwszy poezję naszego wieśniaczego ludu przywdziałem w szatę rodowej estetyki* (вылучэнне нашае – М. Х.), *w wiodłem na scenę życia i postawiłem w szeregach utworów piśmiennictwa rodowego* (вылучэнне нашае – М. Х.), *z czego się chlubię* (W. Dunin-Marcinkiewicz, *Ciekawys? – Przeczytaj! Trzy powiastki i wierszyk ulotny*, Mińsk 1856, s. n. n.) Шаты *rodowej estetyki* В. Дуніна-Марцінкевіча азначаюць нічога іншага, а толькі шаты айчынай, г. зн. польскай (рэчышаспалітаўскай) літаратуры!

¹² Ж. Некрашэвіч-Кароткая, *Шматмоўная літаратура Беларусі ў кантэксце актуальных літаратуразнаўчых канцэпцый: дапаможнік*, с. 143.

¹³ Звычайна, з негатыўнай канатацыяй: “польскі масон”, “нацыянал-шавініст”, “русифоб”. Відавочна, з гэтай прычыны (верш “Зайграй, зайграй, хлопча малы...” належыць пярэ І. Яцкоўскага) М. Маліноўскі стараўся выкасаваць верш са школьнае праграмы, каб пасля з гонарам заявіць: *Усё-ткі я дамогся выключэння жыцця і «творчасці» Багрыма са школьных праграм*.

не могуць быць прыняты і ўхваленыя. Ганаровае месца сялянскага самародка Багрыма ў айчыннай гісторыі застаецца непарушаным¹⁴. Праўда, крыху пазней, пазнаёміўшыся з нашымі публікацыямі на тэму атрыбуцыі аўтарства верша “Заграй, заграй, хлопчэ малы...”, вядомы гісторык літаратуры ў інтэрв’ю Беларускай праграме Польшкага радыё 19 мая 2007 года крыху змяніў сваё меркаванне: [Кісялёў:] *Мінулае, калі абрастае дадатковымі дэталямі, можа рабіцца яшчэ больш прыгожым*. [Карэспандэнт:] *А што вы скажаце наконт вэрсіі Ігната Яцкоўскага, як аўтара верша, што прыпісваецца Паўлюку Багрыму?* [Кісялёў:] *Ёсць такая вэрсія. Але гэта толькі меркаваньне, яшчэ далёкае да таго, каб мы яго прызналі. Калі Яцкоўскі, дык мы атрымліваем яшчэ аднаго беларускага пісьменьніка. У рэшце рэшт нас цікавіць толькі ісціна¹⁵.*

Сёння абараняць міф пра першага сялянскага паэта, на нашу думку, ужо недаравальна. Гэта азначае проста заплюшчыць вочы і на ўведзеныя ў навуковы ўжытак новыя матэрыялы, і на логіку развіцця падзей у Крашыне ў 1828 годзе. Тым не менш, нават такі абазнаны ў гісторыі айчыннай літаратуры XIX стагоддзя даследчык як Я. Янушкевіч працягвае адстойваць даўні сацыялістычна-савецкі міф. Пошукі ісціны ён называе спробамі *апошняга часу адабраць ад П. Багрыма аўтарства верша*, дасланыя ксяндзом Каралем Жураўскім на адрас Акадэміі навук Беларусі ў 1988 годзе фотакопіі чатырох дакументаў пра сям’ю П. Багрыма лічыць унікальнымі, але падае іх у перакладзе – да сённяшняга дня мы не маем іх навуковай публікацыі¹⁶. Самае прыкрае тое, што Я. Янушкевіч стаў на шлях абразлівага трактавання апанентаў (відавочна, запазычыўшы прыёмы баранавіцкага краязнаўца): *Некаторыя аматары ад краязнаўства і ад навукі акадэмічнай палічылі за лепшае засумнявацца ў аўтарстве верша, адмаўляючы яго на карысць першапублікатара Яцкоўскага (згодна выслоўю: сумнявайся, каб і іншыя палічылі, што ты нешта ведаеш)¹⁷.*

¹⁴ Л. Кісялёва, *З архіва Генадзя Кісялёва*, [у:] “Пачуць як лёсу валяцца муры”: Памяці Генадзя Кісялёва, Мінск 2009, с. 48.

¹⁵ Г. Гарачка, *Загадкі й таямніцы роднай літаратуры*, [online], <http://www2.polskieradio.pl/eo/dokument.aspx?iid=52659> [доступ: 06.01.2017].

¹⁶ У “кнізе-буклеце” (sic!) “*А ў маскалях трудна жыці...*” Я. Янушкевіч падае фотакопіі К. Жураўскага, але змяшчаючы іх так (8x10,5 ператвараюцца ў яго ў 3x4), каб немагчыма было прачытаць.

¹⁷ Я. Янушкевіч, “*А ў маскалях трудна жыці...*”: Баграм–Крашын–Яцкоўскі–неўміручасць: Да 200-годзьдзя Паўлюка Багрыма і 570-годзьдзя Крашына, Ракаў 2012, с. 4.

А вось унікальнасць апублікаваных (хутчэй: пераказаных) дакументаў даследчыкам яўна перабольшваецца: аніводным з іх не можа быць пацверджанае аўтарства “Зáграй, зáграй, хлóпчэ мáлы...”. Якраз наадварот: менавіта, веданне даты нараджэння і даты шлюбу П. Багрыма, а таксама даты смерці Юзафа Багрыма дазволіла засумнявацца ў аўтарстве. Сам таго не жадаючы, Я. Янушкевіч спрычыніўся да таго, што спачатку М. Маліноўскі, а пасля і “прафесійныя знаўцы” прапанавалі свае гіпотэзы атрыбуцыі верша XIX стагоддзя.

Паказальна, што беларускія літаратуразнаўцы не аспрэчылі ні гіпотэзу І. Запрудскага (*на месца сляянскага падлетка Паўлюка Багрыма (...) прапанаваць шарачковага шляхціца Юльяна Ляскоўскага*), ні нашую гіпотэзу (найбольш верагодным аўтарам верша “Зáграй, зáграй, хлóпчэ мáлы...” з’яўляецца І. Яцкоўскі). Бо, апроча “кнігі-буклета” Я. Янушкевіча, нам вядомы толькі артыкул светлай памяці Генадзя Праневіча “ПАН Тадэвуш Адама Міцкевіча і АПОВЕСЦЬ З МАЙГО ЧАСУ, АЛЬБО ЛІТОЎСКІЯ ПРЫГОДЫ Ігната Яцкоўскага”, у якім нам бачыцца спроба і рэанімаваць даўні міф пра П. Багрыма, і абараніць уласную публікацыю пра крашынскага паэта з палемічнымі выпадамі супраць выказванняў М. Маліноўскага, надрукаваную яшчэ ў 1994 годзе¹⁸.

На залежнасць твора І. Яцкоўскага ад славутае паэмы А. Міцкевіча звярталі ўвагу яшчэ сучаснікі-эмігранты (напрыклад, Адам Міхалоўскі¹⁹), а пазней – Уладзіслаў Каратынскі²⁰, Станіслаў Пігань²¹, Леонард Падгорскі-Аколаў²², Збігнеў Судольскі²³. Праўда, даволі дзіўна, што Г. Праневіч не палічыў патрэбным згадаць папярэднікаў і прааналізаваныя імі матывы тэкстаў абодвух выхадцаў наваградскае зямлі. Ягонья ж уласныя назіранні часта можна назваць адно гіпатэтычнымі: *І. Яцкоўскаму, які паслаў земляку сваю кнігу, вельмі хацелася не толькі аспрэчыць і ўдакладніць ці дапоўніць некаторыя факты і дэталі “Пана Тадэвуша”, але і данесці да А. Міцкевіча трагедыю*

¹⁸ Гл.: Г. Праневіч, *Храм Багрымавага верша*, [у:] *Паўлюк Баграм*, Мінск 1994, с. 141–149.

¹⁹ Гл.: A. Michałowski, *Trzyletni pobyt na Wschodzie*, Londyn 1857, s. 250–254.

²⁰ Гл.: Wł. Korotyński, “*Powieść z czasu mojego*”: *Studium literackie*, “Kraj”, t. XXV, Petersburg 1895, nr 17, s. 15.

²¹ Гл.: S. Pigoń, *Pan Tadeusz. Wzrost, wielkość i sława*, Kraków 2002, s. 30, 44–45.

²² Гл.: L. Podhorski-Okołów, *Realia Mickiewiczowskie*, Warszawa 1999, s. 381.

²³ Гл.: Z. Sudolski, *Pan Tadeusz w romansach przemienionych, czyli Powieść czasu mojego*, [w:] *Pan Tadeusz i jego dziedzictwo: recepcja*, red. B. Dopart, Kraków 2006, s. 33–53.

таленавітага беларускага хлопчыка, трагедыю яго незрэалізаванага ва ўмовах жорсткага царскага прымусу таленту²⁴. Усё ж “трагедыя” Пётрака (сам І. Яцкоўскі выказаўся больш дакладна: “няшчасця”) падаецца ў кнізе літаральна некалькімі абзацамі, а, думаецца, каб пісьменнік хацеў “данесці” гісторыю паэта П. Багрыма, то ён прысвяціў бы яму значна больш месца.

Што датычыць аргументаў, якімі Г. Праневіч імкнецца выразіць нязгоду з нашай гіпотэзай, дык яны зноў жа чыста гіпатэтычныя: *Не мог паэт сярэдняй рукі, якім быў І. Яцкоўскі, праз 20 гадоў пасля падзеі (а з верша выразна відаць, што напісаны ён падлеткам, непасрэдным сведкам трагедыі, а не пажылым, сталым чалавекам, якім быў на тую пару І. Яцкоўскі) раптам напісаць геніяльны твор*²⁵. Прычым, сваю выснову пра паэтычны талент эмігранта Г. Праневіч “засноўвае” на нібыта нашай ацэнцы ягонае творчасці, прыпісваючы нам “негатыўна-крытычнае” стаўленне да яе. На жаль, асобнік “Тэрмапілаў” трапіў да нас ужо тады, калі Г. Праневіча не было ў жывых, а таму задаць пытанне: “дзе гэта і як у нашых публікацыях выявілася “негатыўна-крытычная” ацэнка польскамоўнае паэзіі І. Яцкоўскага?” было немагчыма.

Аргументаў, якімі мы абгрунтоўвалі сваю гіпотэзу, Г. Праневічу было *яўна недастаткова*. Праўда, ён ведаў толькі адну нашу публікацыю (“Я, хоць і не паэта...”, “Arche” 2008, № 7–8, с. 880–923), аднак мы разумеем: як усе ранейшыя нашыя аргументы на карысць І. Яцкоўскага, так і новыя, пададзеныя ў гэтым артыкуле, не могуць канчаткова паставіць усе кропкі над “і”.

Перш-наперш лічым патрэбным сказаць, што мы не ведаем дакладна, хто напісаў верш “Заграй, заграй, хлопчэ малы...”. Але, на нашу думку, Паўлюку (Паўлу) Багрыму твор прыпісваецца беспадстаўна. На сённяшні дзень даследчыкі не выявілі аніводнага дакумента, які б сведчыў пра датычнасць П. Багрыма да славітага верша. Фактычна, Аўгусцінас Янулайціс (1878–1950) у 1913 годзе на падставе ўскосных сведчанняў стварыў легенду. Прычым так, што пазнейшыя даследчыкі нават не “заўважылі” гэтага. Літоўскі гісторык, даведаўшыся пра публікацыю Вацлавам Ластоўскім у “Нашай Ніве”

²⁴ Г. Праневіч, *Пан Тадэвуш Адама Міцкевіча і Аповесць з майго часу, альбо Літоўскія прыгоды Гната Яцкоўскага*, “Тэрмапілы” 2016, № 20, с. 252.

²⁵ Тамсама, с. 266.

перакладу-пераказу²⁶ ХХІХ раздзела “Працяг. Ксёндз Магнушэўскі. Юрага. Паэт Пётрак” кнігі І. Яцкоўскага “Аповесць з майго часу, або Літоўскія прыгоды”, параўнаў яго з вядомымі яму архіўнымі матэрыяламі пра сялянскі бунт у 1820-я гады ў мястэчку Крашын і давёў, што прататыпам паэта Пётрака з кнігі І. Яцкоўскага з’яўляецца рэальная асоба – Павел Багрым. Адначасна ён нідзе наўпрост не сцвярджае, што верш “Заграй, заграй...” напісаў П. Багрым. І. Запрудскі, які быў адным з першых, хто звярнуў увагу на патрэбу навуковага падыходу да “зацверджанай” савецкай ідэалогіяй легенды, палічыў нават, што А. Янулайціс не назваў П. Багрыма аўтарам верша “Зайграй...”, бо наяўныя дакументы падстаў для гэтага відавочна не давалі²⁷. Аднак гэта не зусім так. Па-першае, свой артыкул А. Янулайціс назваў “Аб маладым паэце з Крошына”, відавочна маючы на ўвазе не толькі Пётрака, а менавіта Пётрака і Паўла Багрыма ў адной іпастасі. Па-другое, у артыкуле ён піша:

Хлопчыкі пачынаюць пісаць вершы, яны то стараюцца пісаць на спадобу тых арыгіналаў, што чыталі, то зноў пробуюць напісаць сваё, беручы тое, што яны самі чулі і бачылі. З ліку гэткіх хлопчыкаў вядомы нам толькі адзін, Павел Багрым. Будучы ў школе, ён вельмі любіў пісаць вершы. Многа вершаў з Нарушэвіча, баек Эзопа і інш. умеў ён на памяць; перапісваў, што пападалася, не толькі друкаванае, але і рукапіснае. (Вершы і песні пападалі ў Крошын рознымі шляхамі. Адны браліся з кніг, другія хадзілі ў рукапісных запісах; гэтак было з вершам *Размова мужыкоў*)²⁸. Яго, пачынаючага думаць, душыла цяжкая мужыцкая доля, і гарэлі вочкі, калі перапісваў словы і вершы аб мужыцкай свабодзе. (...) У аднаго з вучняў, Багрыма, знайшлі вершы, якія паказаліся падазронымі. (...) Кс. Магнушэўскі стаў хваліць Паўла Багрыма, што ён болей вершаў ведае на памяць, а не толькі тыя, што ў яго ўзялі²⁹.

На жаль, у дадзеным фрагменце пераважаюць здагадкі і фантазія гісторыка, бо ні ў І. Яцкоўскага, ні ў архіўных крыніцах мы не сустракаем інфармацыі пра тое, што: 1. хлопчыкі школы кс. Магнушэўскага

²⁶ Гл.: *Пятрок з Крошына*, “Наша Ніва” 1911, № 30 (28 ліпеня). У версіі грамадзянскім шрыфтам артыкул надрукаваны без подпісу аўтара, беларускаю латвінкаю падпісаны – *Wlast*.

²⁷ І. Запрудскі, *Пытанні атрыбуцый, паэтыка і эстэтыка верша Зайграй, зайграй хлопча малы...*, [у:] І. Запрудскі, *Нарысы гісторыі беларускай літаратуры ХІХ стагоддзя*, Мінск 2003, с. 11.

²⁸ Тэкст, пададзены ў нас у дужках, змешчаны ў А. Янулайціса ў зносы.

²⁹ А. Янулайціс, *Аб маладым паэце з Крошына*, “Маладая Беларусь” 1913, сер. І, сш. 3, с. 11–14.

пісалі вершы; 2. што П. Багрым вучыўся ў школцы; 3. што П. Багрыма “душыла цяжкая мужыцкая доля” (быў ён мешчанінам і слугою ксяндза В. Магнушэўскага); 4. што знайшлі ў П. Багрыма вершы (насамрэч, ён прачытаў па сваёй ініцыятыве “Rozmowy Chłopow”, бо кс. Магнушэўскі прасіў дэкламаваць *розныя байкі, а той прастандушна расказаў на памяць і гэтыя вершы*³⁰, а пасля перапісаў твор Я. Баршчэўскага па загаду чыноўніка); 5. што кс. Магнушэўскі хваліў П. Багрыма пасля таго, як у хлапчука ўжо “ўзялі” нейкія вершы.

Аднак на дадзеныя неадпаведнасці ніхто з літаратуразнаўцаў і гісторыкаў не звяртаў увагі. Відаць, больш істотным было тое, што створаны А. Янулайцісам вобраз “сялянскага паэта” адпавядаў сацыялістычнай ідэалогіі прадстаўнікоў беларускага нацыянальнага руху (таксама і пазнейшай камуністычнай уладзе на Беларусі). М. Гарэцкі ў 1920 годзе коратка пераказаў артыкул з “Маладой Беларусі” ў сваім падручніку “Гісторыя беларускае літэратуры”³¹, а таксама даў кароткую характарыстыку “твораў” П. Багрыма: верша “З’аграй, з’аграй...”, “Гутаркі Данілы са Сцяпанам” ды “Размовы пана з мужыком”. Хто “ініцыяваў” павялічэнне творчага даробку П. Багрыма? М. Гарэцкі спаслаўся на няпэўнае “кажуць”, а вось Я. Карскі³², які ў сваёй працы, выданай у 1922 годзе, таксама даў адмысловы, хоць і невялікі, раздзел “Павел Багрым”, выкарыстоўвае “сведения” Р. Зямкевіча³³.

³⁰ *Пачынальнікі: 3 гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст.*, уклад. Г. Кісялёў, Мінск 1977, с. 202.

³¹ М. Гарэцкі, *Гісторыя беларускае літэратуры*, Вільня 1920, с. 59–62.

³² Нам не ўдалося пазнаёміцца з усімі публікацыямі Я. Карскага па гісторыі беларускае літаратуры, якія ён змяшчаў у газеце “Беларусь”. Перадусім, цікаваць выклікае № 7 выдання (за 13 студзеня 1920 г.), дзе друкаваўся працяг артыкула “Беларускія творы Вінцэса Каратынскага” з № 4 газеты, бо менавіта напрыканцы яго маглі быць раздзелы “Г. Арцымоўскі і Павел Багрым”.

³³ Е. Карский, *Белорусы*, в 3 т., т. 3, кн. 2: *Очерки словестности белорусского племени*, Минск 2007, с. 301–302. Цікава, што Р. Зямкевіч у 1915 г. жывіў у Крашыне, парадкуючы бібліятэку К. Святаполк-Завадскага. Гл.: В. Лабачэўская, *Фалькларыстычны архіў Беларускага музея імя Івана Луцкевіча: Вяртанне праз 65 гадоў*, [у:] “Номо Historicus 2012: Гадавік антрапалагічнай гісторыі” 2012, с. 473–474, 484, 486. Як пацвярджэнне – нататка R. Sunicy ў газеце “Biełarus”: *Pisząc da nas. M-ko Kroszyn, Nawahrudzkaŭo pawieci. Miasteczka naszaje ūsio katalickaje. Majet piekny kaściol, pastaŭleny wiadomym ksiandzam Magnuszeŭskim, jaki u 1826 hadu szmat dobraho zrabii dla naszych mieszczan, katorych chacieli zapisać da sielan. Pamiać biełaruskaho paeta Pauła Bochryma dahetul żywieć pamiż nami. Dzie chto i umiejeć jaho wierszy “Zahraj, zahraj, chłopcze mały” na pamiać. 24 maja był u nas kiermasz dy praccsija Bożaho Ciela. Naszaja mieszczania zrabili kolki pieknych aitaroŭ u miasteczku*. Гл.: “Biełarus” 1915, № 21–22 (4 czerwienia).

Істотным для легенды было і тое, што М. Гарэцкі “пераіменаваў” Паўла Багрыма ў Паўлюка. Такое адметнае гучанне імя героя легенды спрыяла пашырэнню гісторыі пра таленавітага падлетка, талент якога загубілі пань-прыгоннікі і царызм, хоць асноўным, вядома, было нібыта сялянскае паходжанне П. Багрыма. А таму ён – першы беларускі сялянскі паэт. Менавіта, “сялянскі”, а не “шляхецкі” і “польскі”, як амаль усе іншыя літаратары Беларусі XIX стагоддзя. Гэтая акалічнасць замацавала ў свядомасці як чытачоў, так і літаратуразнаўцаў дадзеную легенду, што цягам усяго савецкага перыяду непахісна дамінавала: на варце сялянскага паэта стаяла ўся ідэалагічная машына камуністычнага ладу.

Паказальна, што адразу пасля краху савецкай дзяржаўнасці і камуністычнай ідэалогіі з’явілася і першая крытыка легенды: у 1992 годзе краязнаўца М. Маліноўскі выступіў у друку з артыкулам пад характэрным тытулам “Ці быў Паўлюк Баграм паэтам?”³⁴. Гэта быў зухваты выпад *ваяўнічага дылетантызму*³⁵, але ён прымусіў навукоўцаў больш пільна прыгледзецца да праблемы атрыбуцыі верша. У выніку ўзнікла першае грунтоўнае даследаванне³⁶, у якім былі акрэслены задачы як вывучэння праблемы аўтарства хрэстаматыйнага твора, так і літаратурнае спадчыны Беларусі XIX стагоддзя ўвогуле. У другой частцы даследавання І. Запрудскі паспрабаваў вырашыць пытанне атрыбуцыі верша “Заграй, заграй...”. Ён справядліва звярнуў увагу на лонданскую друкарню-выдавецтва А. Рыпінскага і кампаніі, дзе ў 1854 годзе ўбачыў свет згаданы верш. Праўда, не маючы доступу да архіўных і іншых матэрыялаў, І. Запрудскі пайшоў шляхам “канструявання таго, што магло быць”, на падставе ўскосных сведчанняў. Ягоная гіпотэза (аўтарам верша прапанавалася лічыць Ю. Ляскоўскага³⁷) падавалася цікавай, але на яе карысць не было пададзена аніякіх аргументаў – толькі домьслы-дапушчэнні.

³⁴ М. Маліноўскі, *Ці быў Паўлюк Баграм паэтам?*, “Во славу Родины” 1992, 9 сент.

³⁵ Пачынаючы з 1992 г., М. Маліноўскі надрукаваў некалькі дзясяткаў артыкулаў і кнігу *Павел Іосіфавіч Баграм (Паўлюк Баграм): Легенды, праўда, загадкі* (Баранавічы 2006, 128 с.), у якіх мэтанакіравана імкнуўся дыскрэдытаваць асобу П. Багрыма, прыпісаць яму ролю правакатара ў крашынскіх падзеях 1828 г.

³⁶ Гл.: І. Запрудскі, *Скажыце, хто Вы?!*: *Літаратуразнаўчыя абразкі*, “Першацвет” 1996, № 2, с. 112–130.

³⁷ Гл.: І. Запрудскі, *У пошуках alter ego: Да 170-годдзя з дня нараджэння Юльяна Ляскоўскага*, “Першацвет” 1996, № 7, с. 88–109.

На нашу думку, найбольш верагодным аўтарам верша “З’аграй, з’аграй...” трэба лічыць Ігнацы Яцкоўскага. Незвычайнасць гэтае гіпотэзы ў тым, што даследчыку, які адважыцца яе распрацоўваць, давядзецца аспрэчваць самога І. Яцкоўскага, які нібыта выразна засведчыў, што пра крашынскія падзеі ў ягонай кнізе апавядаецца бесстароннім назіральнікам, а г. зн. максімальна праўдзіва. Тым не менш, варта паспрачацца з аўтарам, які мог мець свае прычыны выдаваць уяўнае за рэальнае.

Што варта браць пад увагу, аналізуючы архіўныя матэрыялы, літаратурныя крыніцы і навуковыя даследаванні, так ці інакш датычныя праблемы атрыбуцыі верша “З’аграй, з’аграй...”? Мы можам вылучыць наступнае:

1. Мастацкі характар кнігі І. Яцкоўскага “Аповесць з майго часу, або Літоўскія прыгоды”.

Той, хто прачытаў твор цалкам, пагодзіцца са сцвярджаннем, што кніга І. Яцкоўскага – гэта аповесць, а не ўспаміны. Больш складана здагадацца, што адной з ідэй гэтага мастацкага тэксту з’яўляецца жаданне аспрэчыць “Пана Тадэвуша” А. Міцкевіча, а г. зн. рамантычнае ўспрыняцце падзей “французскае” вайны, якая вялася аніак не ў інтарэсах Рэчы Паспалітае. Падобная інтэрпрэтацыя гісторыі выразна выяўляецца ў вершы паэта “Панарама”, што папярэднічаў напісанню “Аповесці...”. Але не менш важная ідэя, якую імкнуўся давесці свайму чытачу аўтар, – гэта і думка пра жорсткі і несправядлівы лад, які ўсталяваўся на Бацькаўшчыне цягам апошніх дзесяцігоддзяў, лад, які з’яўляецца акупацыйным і варажым не толькі для шляхты, але і для сялян. Невыпадкава, думаецца, з’яўляюцца напрыканцы раздзела пра паэта Пётрака наступныя словы: *Бёрнс, парабак англійскі, пры менш цяжкіх акалічнасцях, уласным талентам, без усялякае навукі, забяспечыў сабе неўміручае імя, а сваёй сям’і – пашану і дастатак; Пётрак з Крашына за талент, дадзены яму Богам, зазнаў самае жорсткае няшчасце*³⁸. На наш погляд, менавіта вядомая І. Яцкоўскаму гісторыя Роберта Бёрнса стала падставаю (роўна як і гісторыя пра следства ў Крашыне над хлапчуком, які перад чыноўнікам *przeczytał poezie własne w ruskim narzeczu*) дзеля стварэння гісторыі паэта Пётрака, якая ў XX стагоддзі ператварылася ў легенду Паўлюка Багрыма.

³⁸ І. Яцкоўскі, *Аповесць майго часу, альбо Літоўскія прыгоды*, Варшава 2010, с. 181.

2. Літаратурныя здольнасці І. Яцкоўскага.

Ніякіх сумневаў тут быць не можа: корпус апублікаваных і рукапісных тэкстаў даводзіць, што І. Яцкоўскі валодаў літаратурным талентам. Першыя згадкі пра гэта (датаваныя 1834 г.) знаходзім у нататніках Л. Нядзвецкага³⁹, а таксама ва “Успамінах...” Яна Барткоўскага⁴⁰: І. Яцкоўскі ў коле эмігрантаў часта займаўна апавядаў “шляхецкія” гісторыі, якія прысутныя называлі “каментаром” да “Успамінаў Сапліцы” Генрыка Жавускага. Пазней І. Яцкоўскі дасылае вершаваныя творы Л. Нядзвецкаму ў Парыж, прызначаючы асобныя для друку. Яны прасякнуты характэрным для гэтага творцы патрыятызмам, які грунтаваўся на любові да малое Айчыны – Літвы-Наваградчыны і быў адначасна выяўленнем дзяржаўнага пачуцця да Рэчы Паспалітае. Яшчэ больш яскрава дадзена тэндэнцыйнасць ягонай творчасці выступіла ў праявінай “Аповесці з майго часу, альбо Літоўскіх прыгодах”.

Л. Нядзвецкі яшчэ з 30-х гг. быў знаёмы з “літаратурнымі планами” І. Яцкоўскага і, больш за тое, можа лічыцца адным з тых, хто заахвоціў напісаць твор. Ідэя напісання “Аповесці...”, відавочна, нарадзілася пад уплывам кнігі Г. Жавускага “Успаміны Сапліцы”, якую І. Яцкоўскі атрымаў з дапамогай Л. Нядзвецкага яшчэ ў 1839 годзе: *Яму дашлі асобнік Pamiętnik[a] pana Soplicy. Ён дадумваецца, ці не напісаў іх стары Чачот, чалавек вельмі прыстойны, што маючы мала, уласнаю працаю дабіўся заможнасці і сёння ўжо ў гадах. Сапліцу аднаго сабе згадвае, але вялікага дурня*⁴¹.

Літаратурная актыўнасць І. Яцкоўскага ў першай палове 1850-х гадоў звязана з дзейнасцю друкарні-выдавецтва А. Рыпінскага ў Лондане. Не выключаем, што поспех беларускамоўнае балады А. Рыпінскага “Нячысцік”, якую з-за цікавасці да яе сярод эмігрантаў лонданская друкарня выдала тройчы (двойчы асобнымі брашуркамі), падахвоціў І. Яцкоўскага напісаць яшчэ адзін раздзел кнігі (XXIX), для якога, не памятаючы, а хутчэй не ведаючы верша, які чытаў перад следчымі П. Багрым, стварыў уласны – “Заграй, заграй, хлопчэ малы...”, – а таксама ягоны пераклад на польскую мову. Дваццаць

³⁹ L. Niedźwiecki, *Naszyc gromadek gadulki*, [w:] Rps Kórn, sygn. 2414: *L. Niedźwiecki, Materiały do dziennika z okresu pobytu w Anglii w latach 1831–1839*, s. 72–74.

⁴⁰ J. Bartkowski, *Wspomnienia z powstania 1831 roku i pierwszych lat emigracji*, oprac. E. Sawrymowicz, Kraków 1967, s. 262.

⁴¹ L. Niedźwiecki, *Listy wybrane z lat 1832–1839*, oprac. St. Makowski, Warszawa 2009, s. 580.

дзесяць радкоў вядомага беларускамоўнага верша ў ідэйна-стылістычных і нават лексічных адносінах цалкам адпавядаюць паэтыцы польскамоўных твораў І. Яцкоўскага. Яго версіфікатарскі вопыт – а гэта 1013 вершаваных радкоў, 864 з якіх былі надрукаваны (361 ананімна) і 477 з якіх напісаны харэем – таксама можа сведчыць пра паэта як пра аўтара верша “Зáграй, зáграй...”.

3. Выкарыстанне ў творах І. Яцкоўскага характэрных выразаў з верша “Зáграй, зáграй...”.

У сваіх публікацыя пра жыццёвы і творчы шлях І. Яцкоўскага мы ўжо звярталі ўвагу, што даволі характэрны выраз верша “Зáграй, зáграй...” *Hdzie|ż ja biedny abiarnusia?* сустракаецца ў тэкстах, якія без усякіх сумневаў належаць самому пісьменніку. Так, у вершы “Do S. Koźmiana i T. Olizarowskiego” (1849) у 11-й страфе мы чытаем:

Potyrawszy w pielgrzymce me lata i siły,
Sobiem ciężar, i innym gość wcale niemiły,
Gdzie|ż się biedny obróćę, włóczęga wiekowy?
Przed grobem, ja nie znajduję spoczynku dla głowy.

У “Аповесці з майго часу, ці Літоўскіх прыгодах” дадзены выраз ужыты ажно тройчы: у IV раздзеле, калі ахмістрыня панства Войскіх Кукевічова, пачуўшы, што ёй павышаюць *jurgielt* (плату за службу), распачна ўскрыкнае: – *Ach! Moja Imość (...) pierwszy raz przede mną straszna otworła się przyszłość. Tam gdzie jest jurgielt, tam jest i odprawa, a gdzie|ż się ja biedna obróćę, kiedy się podoba Ichmościom oddalić mnie od siebie?*, а таксама двойчы ў раздзеле XXIX, у вершы “Зáграй, зáграй, хлópчэ мáлы...” па-беларуску:

Mnie pastuszkom wiek niabyci,
A ù Maskalach trudna życi,
A ja i raści bajusia,
Hdzie|ż ja biedny abiarnusia?

і ў польскім перакладзе:

Wieku z trzodą nie przepędzę,
A zaś w wojsku widzę nędzę;
Ja gdy rosnę, to się smucę,
Bo **gdzie|ż biedny się obróćę?**

Польскае *obrócić się* азначае сярод іншага і ‘пайсці, накіравацца ў нейкі бок’. “Słownik języka polskiego” падае з Генрыка Сянкевіча наступны прыклад: *Ludzie, obłąkani z przestrchu, wypadali z namiotów nie*

wiedząc, **gdzie się obrócić**, w którą stronę usiekać⁴². Відавочна, у дадзеным кантэксце гэты выраз азначае ‘дзе дзецца?’ Беларуская слоўнікі не фіксуюць падобнага значэння, а тлумачэнне ‘змяніцца, ператварыцца ў новую якасць. У казках – ператварыцца ў каго-н., што-н. пры дапамозе чараў’, як падае “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы”⁴³, цалкам адпавядаючы словам з трэцяе страфы верша *W Waŭkalaka abiar-nusia*, // *Z szczyściat na was abzir-nusia*, не пакрывае тое сэнсавае поле, якое мае выраз **Hdzie|ż ja biedny abiarnusia?** з шостае страфы хрэстаматыйнага беларускага твора. Відавочна, паэт “запазычвае” дадзенае значэнне слова ‘абярнуся’ з польскае мовы. Заўважым: у даўняй польскай мове дадзены выраз сустракаўся даволі часта.

Можа, І. Яцкоўскі проста ўжыў у сваіх творах радок з верша Пётрака з Крашына (П. Багрыма)? Але больш праўдаладобна, што польскае значэнне выразу **Hdzież ja biedny abiarnusia?** узнікла ў беларускамоўным тэксце пад уплывам польскае мовы аўтара – І. Яцкоўскага. Трэба ўлічваць і тое, што сам пісьменнік не раз у сваёй туляцкай адысеі павінен быў задацца пытаннем **a gdzie|ż się ja biedny obróce?**

Асобнае пытанне – мова твораў І. Яцкоўскага і мова ягоных лістоў. Бо якраз у польскамоўных лістах пісьменніка захаваліся шматлікія “правінцыялізмы”. Больш адукакаваны Л. Нядзвецкі часам папраўляў сябра, папраўляў недакладнасць словаўжывання, на што І. Яцкоўскі адказваў: *Пишу, як навучыла мяне маці. Даволі часта ён выкарыстоўвае прыказкі і прымаўкі, большасць з якіх маюць беларускае паходжанне. Вось некаторыя з іх: Паехаў вазамі без коней, Маё шчырае жаданне, каб прусак набіў маскаля і аўстрыяка, а яго самога забіў пярун, Служы пану верне, то ён табе пердне, Спяваць дармо, баліць гардло, І воўк будзе сыты, і козы цэлыя, На злодзеі шапка гарыць, Не плюй у ваду, бо можа здарыцца табе яе напіцца.*

4. Магчымае “выкарыстанне” І. Яцкоўскім першага радка верша Тамаша Аўгуста Алізароўскага.

І. Яцкоўскі дазваляў сабе ў паэтычнай творчасці выкарыстоўваць матывы, вобразы і асобныя выразы вершаваных твораў сучаснікаў. На жаль, мы даволі кепска ведаем эміграцыйную паэзію, а таму можам падаць толькі асобныя прыклады наследавання І. Яцкоўскага.

⁴² *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1963, t. V, s. 540.

⁴³ *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў 5-ці тамах*, Мінск 1983, т. I, с. 94.

Адзін з самых цікавых – падражанне аўтара беларускага верша Т.А. Алізароўскаму. Дакладней, не падражанне нават, а – хутчэй – неўсвядомленае паўтарэнне-перайманне пачатковых слоў верша, які захаваўся ў дзвюх версіях.

Першая версія была напісана ў 1841 годзе і пад тытулам “Wiersz Olizarowskiego do A... M...” надрукавана ў газеце “Dziennik Narodowy”:

Zagraj, zagraj a zaśpiewaj
Pieśniareńku Lacki nasz!
Z serca w serce pieśń przelewaj –
Świątą pieśnią Cara strasz.
(...)
No! pieśniaru, nie|zamieraj!
W żywo struny hurra dzwoń –
A ty czacie w łańcuch zbieraj
Serce z sercem, z dłonią dłoń⁴⁴.

Гэта быў ужо другі верш-зварот Т.А. Алізароўскага да А. Міцкевіча. Але калі ў першым паэт выказвае словы ўдзячнасці вяшчуну за тое, што *Blask twego geniuszu przeszedł po tych piórach, // Wybił ze snu me skrzydła*⁴⁵, дык у другім заклікае яго больш актыўна спяваць дзеля абуджэння змагароў за вольнасць краю⁴⁶.

Яшчэ больш выразна дадзены матыў гучыць у другім варыянце твора, які быў напісаны, магчыма, для Багдана Юзафа Залескага (1802–1886). Называўся ён “Przypuka”: сармацкі звычай прынукі (прымусу) гасця есці і піць за сталом дастасаваны тут да заахвочвання пісаць высокапатрыятычныя тэксты. Ад папярэдняга варыянту Т.А. Алізароўскі пакінуў (адпаведна змяніўшы) першую і апошнюю строфы, а замест трох, што былі ў сярэдзіне, напісаў пяць новых:

Zagraj, zagraj a zaspiewaj
Ukraiński piewco nasz!
Z serca w serce pieśń przelévaj:
Świątą pieśnią cara strasz.
(...)

⁴⁴ [Т.А. Olizarowski], *Wiersz ... do A... M...*, “Dziennik Narodowy” 1841, nr 32 (6 listopada).

⁴⁵ О., *Wiersz do ...*, “Dziennik Narodowy” 1841, nr 23 (4 września).

⁴⁶ Варта звярнуць увагу на тое, што на Т.А. Алізароўскага мог паўплываць 108 псалм (ва ўсходняй традыцыі – 107) цара Давіда: *Gotowe jest serce moje, Boże, // zaśpiewam i zagram. // Zbudź się, chwała moja, // zbudź się, harfo i cytro! // Chcę obudzić jutrzeńkę.*

Piewco ruski nie|zamiéraj;
 W żywostruny hurra dzwoń.
 A ty czasio w łańcuch zbiéraj
 Z sercem serce, z dłonią dłoń⁴⁷.

Не выклікае сумневу, што І. Яцкоўскі добра ведаў творы свайго калегі і прыяцеля Т.А. Алізароўскага (пра гэта сведчыць напісаны ў 1849 г., а ў 1852 г. надрукаваны верш). А паўтарэнне ім у беларускамоўным творы пачатковых слоў верша (дзе, заўважым, сустракаюцца ўкраінізмы) тлумачыцца наступным: словы, якія моцна “ўкараніліся” ў памяць І. Яцкоўскага і якімі ён мог пачаць маналог сялянскага хлопчука Пётрака, аніж не станавіліся плагіятам, бо былі нібыта напісаны 25 гадоў таму.

Трэба яшчэ заўважыць, што ў вершах (магчыма, так будзе больш правільна: твор адрасуецца розным асобам) Т.А. Алізароўскага матыў-просьба, матыў-зварот *зайграць і заспяваць* з’яўляецца вызначальным, ім прасякнуты ўвесь тэкст; *ігранне і спяванне* прызначных майстроў слова павінна служыць важнай мэце і выканаць важную функцыю – сабраць “сэрцы і далоні” дзеля перамогі над ворагам. А вось у беларускамоўным творы дадзены матыў, моцна выяўлены ў першай страфе, пасля – фактычна “знікае”, замяняецца матывам *уцёкаў* лірычнага героя з роднага краю, бо жыць тут становіцца немагчыма. А таму матыў *іграння* выконвае ў беларускамоўным вершы адно функцыю сігнальную, функцыю паведамлення пра невыноснасць жыцця на бацькаўшчыне.

Вядома, можна сказаць, што аднолькавыя пачатковыя словы ў беларускім вершы і ў творы(ах) Т.А. Алізароўскага – з’ява выпадковая. Але ці не занадта шмат “выпадковасцяў” у праблеме атрыбуцыі славутага тэкста?

5. Выкарыстанне літаратурнага прыёму: калі ў творы адзін з герояў мусіць “выказацца” вершам, дык аўтар сам піша **неабходны тэкст.**

Дадзены аргумент мае сваю вагу толькі ў тым выпадку, калі мы лічым кнігу І. Яцкоўскага мастацкім творам, а не ўспамінамі.

Варты ўвагі той факт, што наваградчанін у сваім рамане ўсяго некалькі разоў падае вершаваныя радкі. (Як на аматара паэзіі, дык і няшмат). Напачатку ён недакладна цытуе два апошнія радкі паэмы

⁴⁷ Т.А. Olizarowski, *Woskresenki*, Paryż 1846, s. 31–32.

“Манахамахія” Ігнацы Красіцкага; пасля – чатырохрадкоўе-эпітафію пэўнага святара з вёскі Дзевянтковічы на Слонімшчыне:

Za owcami Pasterz swemi
 Musi także pójsć do ziemi,
 Dajże Boże temu zdrowie,
 Kto nam WIECZNY POKÓJ powie.

І, нарэшце, “некалькі строф”, што засталіся ў памяці, крашынскага Пётрака.

Сэнс выказвання І. Красіцкага пісьменнік крышку змяніў, але ў дадзеным выпадку не можа быць гаворкі пра нейкую містыфікацыю. А вось ужо наступны ягоны зварот да “паэзіі” – цалкам магчыма – створаны фантазіяй І. Яцкоўскага: раманісту тут неабходна паказаць тую катастрофу на Бацькаўшчыне, якая была наступствам як французскае навалы, так і пошасці, выкліканай гэтаю навалаю. Вядома, у памяці пісьменніка маглі захавацца звесткі пра тое, як вясковы ксёндз-пробашч загадаў выбіць на помніку эпітафію ахвярам страшнага 1812 года але вось ці памятаў ён той тэкст некалькі дзесяцігоддзяў? Сумнеўна, хутчэй сам напісаў яе. Нешта падобнае магло здарыцца і са “строфамі” крашынскага Пётрака.

6. Як відавочны факт трэба ўспрымаць тое, што І. Яцкоўскі не валодаў такой памяццю, каб цягам 25 гадоў “трымаць у галаве” нібыта пачуты колісь беларускамоўны верш крашынскага падлетка.

Пра следчую справу адносна Крашынскае школы І. Яцкоўскі мог ведаць з 1828 года. Ці мог ён захаваць у памяці верш, які нібыта пачуў чвэрць стагоддзя таму?

Сучаснікі сведчаць, што Ігнацы Яцкоўскі меў выключную памяць:

Яцкоўскі – гэта добры праўнік, мае невычарпальны запас авантур, показак, анекдотаў, у якіх табе падасць прозвішчы асоб, з імёнамі, узростам, датамі, памятае, ці тое дзеялася з суботы на нядзелю, ці ў саму нядзелю, якое было надвор’е. Калі гаворка пра куплянне, дык памятае ўсіх пакупнікоў, памятае сумы, якія заплацілі, якога дня і дзе. Здзівіўся, калі табе скажу, што няхай табе сто разоў паўторыць, а заўсёды тое самае – памяць незвычайная і багацце дэталю. Асобныя з яго аповесцяў былі такія цікавыя, што я, памятаю, запісаў іх быў некалькі. Ведай, я заахвочваў Яцкоўскага, каб узяўся за пяро і запісаў нам, калі можа, усё, што ведае, што нам раскажаў. Заахвочванне, здаецца, толькі абуджала тое, што на дне яго думкі ляжала. Ён усміхнуўся, як смяецца задавальненне, і не разва-

жаючы, сказаў, што зробіць гэта напэўна. А што больш, нібыта скрытна казаў, што можа лепш напіша за Сапліцу⁴⁸.

Каб І. Яцкоўскі пісаў успаміны, дык, вядома, ён мусіў бы імкнуцца да дакладнасці, але выбраўшы дзеля выкладу матэрыялу жанр рамана, мог адвольна інтэрпрэтаваць факты рэчаіснасці. У гэтым няцяжка пераканацца, параўноўваючы малюнкi рамана з друкаванымі дакументамі таго часу – афіцыйнымі адрас-календарамі (“Мѣсяцословъ съ росписью чиновныхъ особъ, или Общій штатъ Россійской Имперіи на лѣто...”).

Возьмем, напрыклад, аповед І. Яцкоўскага пра ўцёкі ліцвінскае моладзі напачатку XIX стагоддзя ў войска Напалеона. У гэтай гісторыі ці не галоўнай дзейнай асобай стаўся наваградскі спраўнік Пётр Пятровіч. І сапраўды ў Наваградку з 1805 г. па 1828 г. пасаду спраўніка займаў Пётр Пятровіч Берг, які напачатку меў чын калежскага асэсара – чыноўніка VIII класа (відавочна, раней, у войску быў ротмістрам ці штабс-капітанам). Трапіў у Наваградак П.П. Берг, хутчэй за ўсё дзякуючы свайму саноўнаму сваяку – сапраўднаму стацкаму саветніку (IV клас) Пятру Іванавічу Бергу, які напачатку XIX стагоддзя займаў пасаду гродзенскага віцэ-губернатора.

Сумленны і шляхетны П.П. Берг фактычна выратоўвае ад рэпрэсій шэраг вядомых наваградскіх сем’яў. Так у кнізе. Магчыма, гэтак было і ў рэальнасці. Праверыць тое мы не можам. Але сёе-тое не адпавядае малюнку, створанаму І. Яцкоўскім: ордэн св. Анны, нягледзячы на сцверджанне І. Яцкоўскага, П.П. Берг у 1811–1812 гг. не атрымліваў. Перадусім, толькі ў 1816 г. ён займаў ранг надворнага саветніка (VII клас) і ордэн св. Уладзіміра 4 ступені, а ў 1820-я гг. – ордэн св. Анны 3 ступені.

П.П. Берга, відавочна, І. Яцкоўскі добра ведаў. Пэўна, ведаў і пра атрыманы ім ордэн св. Анны. Але чаму ён “узнагародзіў” спраўніка ў 1811 годзе? Відавочна, гэтага вымагала мастацкая праўда рамана.

З гэтаю ж самаю гісторыяй звязаны яшчэ адзін персанаж кнігі І. Яцкоўскага. Бясспрэчна, вобраз сакратара Казіміра Матовіча таксама меў свой рэальны прататып. Праўда, і тут І. Яцкоўскі не зусім дакладны. Казімір, сын Юзафа Матовіч (у І. Яцкоўскага – сын Габрэля) у календарых звычайна называецца Козьма Осипов Мотович і толькі ў звестках 1830-х гадоў – Казимир Осипов Мотович. Але справа ў тым,

⁴⁸ L. Niedźwiecki, *Listy wybrane z lat 1832–1839*, oprac. St. Makowski, Warszawa 2009, s. 580–581.

што ён ніколі не быў сакратаром Ніжняга Земскага суда ў Наваградку. Гэтую пасаду ад пачатку XIX стагоддзя да сярэдзіны 20-х гадоў займаў тытулярны саветнік Герасім Сачава-Дзяшчынскі (прозвішча ў календарых падаецца ў шматлікіх варыянтах). А страпчым ад пачатку стагоддзя да 1815 года быў расеец Іван Іванавіч Грабаў. Паводле адрас-календароў, губернска сакратар (XII клас) К. Матовіч толькі ў 1815 годзе займае пасаду страпчага ў Наваградскім Земскім судзе. Ці не азначае гэта, што І. Яцкоўскі, у мастацкім творы не лічыў патрэбным слепа прытрымлівацца храналогіі падзей? Відавочна, ён “тварыў” з вядомых яму “дэталей” неабходныя камбінацыі і фігуры, каб давесці тую ідэю, якая была вельмі важнай для яго.

Падобную “інтэрпрэтацыю” гістарычных (і перш за ўсё жыццёвых) здарэнняў І. Яцкоўскі будзе практыкаваць цягам усяго свайго рамана. Чарговае параўнанне лёсаў рэальных людзей з вобразамі “Аповесці з майго часу” можа пацвердзіць гэтую думку.

Напрыклад, у адным з раздзелаў свае кнігі І. Яцкоўскі піша, што ў 1811 годзе прэзідэнтава Пацыніна, удава, утрымлівала ў Наваградку нешта накшталт пансіёну – брала на выхаванне шляхецкіх дачок. Апрача гэтага, мы даведваемся, што яе муж быў да падзелаў Рэчы Паспалітай гараднічым у Наваградку. Пасля змены ўлады ён застаўся без пасады, але калі пры Паўлу I дазволілі шляхце выбіраць дробных службоўцаў, дык Пацына стаў “прэзідэнтам гродскім”, г. зн. прэзідэнтам Гродскага суда ў Наваградку. Праз некалькі гадоў Пацына памёр, пакінуўшы ўдаву без сродкаў да існавання. Тады ёй на дапамогу прыйшлі сябры мужа – Францішак Пілецкі, Тадэвуш Гаціскі і Тадэвуш Чачот, якія купілі ёй двор на Базыльянскай вуліцы.

І мы мусім верыць І. Яцкоўскаму, бо ягоны тэкст – успаміны. Бо ён валодаў незвычайнаю памяццю. Бо ён, верым мы, дакладны ў дэталях.

А цяпер прыгледзімся, ці пацвярджаецца гэтая гісторыя адрас-календарамі. Кім быў Пацына да падзелаў краю, нам высветліць пакуль не ўдалося. Першая вядомая нам згадка пра яго датуецца 1802 годам: Леон, сын Фларыяна Пацына займае пасаду асэсара (засядацеля) у Ніжнім земскім судзе ў Наваградку. Верагодна, ён якраз у часы Паўла I апынуўся на службе ў дадзенай установе. У наступным годзе мы бачым яго ўжо на пасадзе камісара Ніжняга земскага суда (крыху пазней змянілася найменне пасады: замест камісараў з’явіліся спраўнікі ці капітан-спраўнікі). І Л. Пацына будзе займаць гэтую пасаду цягам трох гадоў. А з 1806 годзе ён у складзе Гродскага суда, прэзідэнтам якога з’яўляецца Міхал Куневіч, суддзямі (разам з ім) Матэвуш Маркевіч, Эраст Кміта, а пісарам – Казімір Мацкевіч.

На наступных выбарах (1809 год) Л. Пацыну абіраюць прэзідэнтам Гродскага суда (суддзямі – Тадэвуша Гаціскага, Яна Слізня і Стафана Багдашэўскага, пісарам – Фелікса Яблонскага). Дадзеная інфармацыя надзвычай каштоўная – Л. Пацына ў часы Напалеонаўскай вайны мог жыць у Наваградку!

Звестак пра Л. Пацыну пасля 1812 года адшукаць не ўдалося. Цяжка сказаць: ці памёр ён у гэты час, ці проста пакінуў службу. У Гродскі суд прыйшлі іншыя людзі: прэзідэнтам стаў Казімір Мацкевіч, суддзямі – Ян Забела, Аўгуст Сакаловіч і Ігнацы Туганоўскі, пісарам – Эраст Кміта. Зноў узнікае пытанне, чаму наваградскія здарэнні відавочна пазнейшага часу І. Яцкоўскі пераносіць у 1811 год?

Фактычна тое самае пытанне ўзнікае і пры аналізе звестак з календароў адносна гродзенскага цывільнага губернатара. Ім у 1803–1812 гадах быў Васіль Сяргеевіч Ланской (1753–1831)⁴⁹, але ён, стаўшы ў 1809 годзе сенатарам, выехаў з Гародні і толькі фармальна лічыўся цывільным губернатарам да красавіка 1812 года.

Гэта азначае, што не ў 1811 годзе, а ў 1807–1808 гадах наваградская моладзь уцякала да Напалеона і наваградскі спраўнік Пётр Пятровіч Берг мог даручыць сакратару Ніжняга земскага суда Герасіму Сачава-Дзешчынскаму (але не Казіміру Матовічу!) напісаць лісты да гродзенскага цывільнага губернатара В.С. Ланскога. Магчыма, гэтую гісторыю І. Яцкоўскі пачуў ад Казіміра Матовіча, які хоць і не быў сакратаром, але мог служыць у канцылярыі Ніжняга земскага суда. І менавіта ён мог паспрыяць наваградскім абывацелям. Аднак відавочна тое, што пасадку страпчага Казімір Матовіч атрымаў не ў сувязі з гэтай гісторыяй і пазней, у 1815 годзе, калі гродзенскім цывільным губернатарам быў Карл Карлавіч Ляшэрн.

Гэтыя, здавалася б, дробныя дэталі яшчэ раз пацвярджаюць нашы сумневы, адносна дакладнасці аповеду І. Яцкоўскага. Ягоны тэкст пра часы, калі ён быў у дзіцячым веку, мае характар мастацкі, а не мемуарны.

Надзвычай цікавым можа быць аналіз звестак пра прататыпаў крашынскае гісторыі І. Яцкоўскага. Письменнік адной з прычынаў канфлікту двара і вёскі ў Крашыне, спасылаючыся на нейкіх “адных”, лічыў тое, што ксёндз В. Магнушэўскі не мог спакойна глядзець на шлюб убогага шляхціца пана Юрагі з князёўнаю Антанінаю Радзівіл.

⁴⁹ А не яго старэйшы брат Мікалай Сяргеевіч Ланской (1746–1812), як сцвярджалі мы ў каментарых да выдання беларускага перакладу “Аповесці з майго часу” (2010).

Вядома, пасля падзелаў Рэчы Паспалітай кожны, раней нават самы заможны, мог стаць убогім. Магчыма, пасля напалеонаўскай вайны Станіслаў Юрага і быў убогім. Але адно пэўна: ён быў прадстаўніком арыстакратычнага роду – належаў да князеў Гедройц-Юрагаў. Паказальна: яго дачка была запісана як князеўна Тэафілія Гедройц гербу ўласнага. Ці мог ксёндз Магнушэўскі з пагардаю ставіцца да прадстаўніка княскага, хоць беднага роду?

Трагічным для сям’і Юрагаў-Радзівіл стаўся 1851 год.

У 1851 годзе памерлі: фактычны “арганізатар” сялянскага бунту Станіслаў Казімір князь Юрага гербу Гедройц (каля 1790–1851), яго жонка – Антаніна Людвіка Тэафілія князеўна Радзівіл на Нясвіжы гербу Трубы (19.12.1790–1851) і дачка – князеўна Тэафілія Гедройц гербу ўласнага (17.10.1822–13.03.1851).

26 мая 1850 года, за дзевяць з паловаю месяцаў да смерці, Тэафілія Гедройц нарадзіла дачку (гэта было яе пятае дзіця) Марыю Тэафілю Эўгенію Святаполк-Завадскую гербу Ліс (1850–1920). Муж Тэафілі Гедройц, Эўгеніюш Роберт Святаполк-Завадскі гербу Ліс (1817–1880), да княскага роду не належаў. Як і іх сын – Пётр Станіслаў Вацлаў Святаполк-Завадскі гербу Ліс (03.06.1847 – пасля 1884).

Магчыма, атрымаўшы з бацькаўшчыны вестку пра гэтую трагедыю, І. Яцкоўскі ўключыў у сваю кнігу аповед аб крашынскіх хвалеваннях 1828 года.

7. Трэба лічыцца з тым фактам, што І. Яцкоўскі, ідучы на паўстанне, не мог забраць з сабою ўласны архіў і, тым больш, захаваць яго ў невыносных, часам, умовах паўстанчага, а пасля тулячага жыцця ў Еўропе.

Да Літоўскага паўстання І. Яцкоўскі далучыўся вясною 1831 года як паручнік “атрада навагрудскай конніцы”. Цяжка сказаць, наколькі ён быў падрыхтаваны да паўстанцкага жыцця, але вось грошай з сабою не забраў: царская ўлада ў 1833 годзе канфіскавала ягоны *наличныі капитал 600 рублей ассигнациями*, што знайшоўся ў маёнтку Малюшыцы пана Дубічынскага⁵⁰. Малавыгодным быў ягоны трохмесячны побыт ў атрадзе Юзафа Кашыца (ці Францішка Міцкевіча), а пасля ў корпусе генерала Генрыка Дэмбінскага, калі паўстанцы з баямі прарываліся да Варшавы.

⁵⁰ Гл.: “Dodatek pierwszy do gazety Kuryera Litewskiego” 1833, nr 96 (16 sierpnia v. s.).

А яшчэ ў горшых умовах апынуўся І. Яцкоўскі пасля таго, як у верасні 1831 года пакінуў Варшаву, якая капітулявала, і мусіў ра-тавацца ад расейскага войска. Спачатку ён хаваўся ў Кракаве, але аўстрыйскія ўлады ў хуткім часе інтэрнавалі яго і выслалі ў Галі-цыю (магчыма, дзеля пазнейшае перадачы расейскім уладам). Доўга ягоны лёс заставаўся няпэўным, і толькі позняй восенню 1833 года па дамоўленасці з Францыяй аўстрыйцы пачалі дэпартацыю былых паўстанцаў з Галіцыі. Іх сабралі ў Трыесце, у замку пад аховай войска. Расія дамагалася выдачы сваіх грамадзян-злачынцаў, але там-тэйшы французскі консул Левасэр (Levasseur) зрабіў усё магчымае, каб паўстанцы атрымалі дазвол на выезд у Францыю. Нягледзячы на тое, што французскія ўлады не жадалі болей прымаць уцекачоў, Левасэр выдаваў ім французскія пашпарты, нават не патрабуючы доказаў пра наяўнасць “маёнтку” – сродкаў на жыццё ў Францыі. Ад-нак аўстрыйскія ўлады вырашылі вывесці ўцекачоў у Злучаныя Шта-ты Амерыкі⁵¹. 18 верасня 1833 года І. Яцкоўскі мусіў плысці ў ЗША⁵², але з невядомай прычыны толькі 5 снежня 1833 года на брыгу “Рэгі-на” разам з 30 афіцэрамі ён быў накіраваны ў Марсель, куды прыплыў 15 студзеня 1834 года. Мясцовыя ўлады перасадзілі ўцекачоў на ваен-ны карабель “Malouine”, каб везці, нягледзячы на пратэсты эмігрантаў і нават жыхароў Марселя, у Алжыр, у французскі замежны корпус⁵³. І. Яцкоўскі трапіў у Аран (правінцыя ў Алжыры, з 1831 г. – калонія Францыі), дзе 10 красавіка 1834 года прасіў дазволу выехаць праз Францыю ў Польшчу⁵⁴. Відаць, дазвол ён атрымаў, але з Францыі накіраваўся не на радзіму, а ў Англію, урад якой у гэты час абвясціў, што будзе даваць дапамогу польскім уцекачам⁵⁵.

Перапетыі жыцця І. Яцкоўскага 1831–1834 гадоў не дазваляюць меркаваць, што ён мог мець пры сабе шмат рэчаў. Тым больш – цал-кам непатрэбны эмігранту аркуш паперы з беларускамоўным вершам крашынскага падлетка.

⁵¹ R. Bielecki, *Zarys rozproszenia wielkiej emigracji we Francji*, Warszawa–Łódź 1986, s. 19.

⁵² R. Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów Powstania Listopadowego*, Warszawa 1996, t. 2, s. 184.

⁵³ R. Bielecki, *Zarys rozproszenia Wielkiej Emigracji we Francji*, Warszawa–Łódź 1986, s. 19.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ В. Гарбачова пра гэты этап жыцця І. Яцкоўскага піша так: *Пасля заканчэн-ня ваен. дзеянняў хаваўся ў Кракаве, інтэрніраваны. 18.9.1833 выехаў з Трыеста ў Паўночную Амерыку. У студз. 1834 апынуўся ў Англіі*. Гл.: В. Гарбачова, *Удзель-нікі паўстання 1830–1831 гг. на Беларусі*, Мінск 2006, с. 385.

8. Але ці не самым важным аргументам, які “схіляе” да аўтарства І. Яцкоўскага, з’яўляецца рытмічная арганізацыя верша “З’аграй, з’аграй...”.

На жаль, мала хто з беларускіх літаратуразнаўцаў звяртаўся да праблемаў версіфікацыі “З’аграй, з’аграй...”. Толькі ў 1973 годзе, фактычна ўпершыню, Мікола Грынчык ахарактарызаваў твор П. Багрыма ў кнізе “Шляхі беларускага вершаскладання” з пункту гледжання ягонай метрыкі і рытмікі. Ён звярнуў увагу, што напачатку XIX стагоддзя ў беларускай паэзіі назіраецца адначасовае ўжыванне дзвюх сістэм вершаскладання – сілабічнай і танічнай, а ў творчасці П. Багрыма адбываецца аб’яднанне дзвюх гэтых сістэм. На думку М. Грынчыка, першая страфа верша напісана ў традыцыйна-сілабічнай форме: *Дакладна захавана роўнаскладовасць бесцэзурнага васьміскладовіка. Парнасць рыфмоўкі тут падмацоўваецца нават пры дапамозе так званай пераакцэнтаўкі, гэта значыць падгону натуральнага націску пад пануючую схему жаночай рыфмоўкі (“малы – цымбалы”, замест малы, “дуду – буду”, замест дуду і інш.)⁵⁶.*

Заўважым: дадзеная выснова памылковая. А прычына недакладнасці, відаць, тая, што М. Грынчык дзеля аналізу верша П. Багрыма карыстаўся адаптаванай версіяй твора. Адаптацыя ж у першай страфе пераіначыла ейны рытмічны малюнак: *зайгра́й* (двойчы) замест *záhraj*, *скры́пачку* замест *skrupáczki*, *Крб́шыне* замест *Kraszýnie* і інш.

У далейшых сваіх разважаннях, патлумачыўчы дадзены “сілабізм” П. Багрыма “класамі” (г. зн. навучаннем у школьцы) В. Магнушэскага, даследчык бачыць у вершы “танічны прынцып” як выяўленне *самабытнай індывідуальнасці самародка-паэта*, адзнакі *яго выключнай творчай інтуіцыі і развітага эстэтычнага густу* і ахарактарызуе “З’аграй, з’аграй...” як *народна-песенны дваакцэнтны танічны верш*⁵⁷.

Праўда, М. Грынчык заўважыў у “З’аграй, з’аграй...” адначасна і *харэічную кадэнцыю*. Прычым, нават у першай страфе, якая раней ахарактарызвалася ім як *бесцэзурны васьміскладовік*. Харэічны памер, на думку даследчыка, набывае *ў II, III, IV строфах характар выразна метрычны, закончаны, сіметрычны і не думаецца, каб выпадковы. У падборы і вар’іраванні рытмічных элементаў заўважаецца імкненне да раўначленнасці і размеранасці стоп, часам нават шляхам*

⁵⁶ М. Грынчык, *Шляхі беларускага вершаскладання*, Мінск 1973, с. 88.

⁵⁷ Тамсама, с. 89.

пераакцэнтаўкі, гэта значыць сінтаксічнага, інтанацыйнага «падго-ну» асобных стоп (...) харэічная стыхія з'яўляецца тут пануючай. Ёй падпарадкаваны пірыхіі, а таксама шматлікія прыёмы трансакцэнтацыі («сястра» замест сястра́, «пайду» – пайд́у, «мяне» – мяне́ і інш.)⁵⁸.

Задумваючыся над надзвычай складаным, на думку даследчыка, рытмічным малюнкам верша, М. Грынчык незаўважна нават для самога сябе “залічыў” І. Яцкоўскага ў суаўтары да П. Багрыма: *Магчыма, перанос акцэнтаў звязан тут з абставінамі вуснага ўзнаўлення твора Яцкоўскім, які мог прыўнесці ўласную трактоўку рытмічнага ладу забытага верша Багрыма⁵⁹. (Згадзіцеся, “узнаўляльнік”, які надае вершу новы рытмічны лад – гэта і ёсць суаўтар!).*

Праўда, тут жа М. Грынчык палічыў патрэбным патлумачыць версіфікацыйныя прыёмы беларускага аўтара П. Багрыма ўзмацненнем (*хаця ўсе знешнія абставіны выразна супрацьдзейнічалі гэтаму*) танічнага прынцыпу вершаскладання і тым, што *малады паэт не пайшоў пратаптанымі сцежкамі, а звярнуўся да зусім нераспрацаваных і, відавочна, новых у той час рытміка-інтанацыйных форм, інтуітыўна арыентауючыся на фальклорныя традыцыі⁶⁰.*

Фактычна, у дадзенай працы ледзь не адназначна сцвярджалася, што пятнаццацігадовы П. Баграм быў адным з першых, хто ўвёў у беларускую паэзію сілаба-тоніку. Пэўную “ролю” мог у гэтым, – нясмела дапускаў М. Грынчык, – адыграць І. Яцкоўскі.

Такое “неадпаведнае” дапушчэнне М. Грынчыка аспрэчыў у 1977 годзе І. Ралько ў працы “Вершаскладанне: даследаванні і матэрыялы”. (Пазней паўтарыў тое самае ў грунтоўнай манаграфіі “Верш і мова”). Ён, карыстаючыся тэкстам “Заграй, заграй...” непасрэдна з пазнанскага 1858 года выдання “Аповесці з майго часу...”, катэгарычна сцвердзіў: твор напісаны ў харэічным рытме з арыентацыяй на музычнае суправаджэнне. Пры гэтым, І. Ралько, як і М. Грынчык, звярнуў увагу на *наяўнасць пераакцэнтацыі як сродку захавання харэічнае кадэнцыі і адначасова водгук у пэўнага ўплыву акцэнталогіі польскай мовы⁶¹.* Вядома, польскае мовы П. Багрыма.

⁵⁸ Тамсама, с. 89–90.

⁵⁹ Тамсама, с. 90.

⁶⁰ Тамсама, с. 90–91.

⁶¹ І. Ралько, *Верш і мова: Праблемы тэорыі і гісторыі беларускага верша*, Мінск 1986, с. 14.

Свае высновы даследчык пацвярджае і тым, што пераклад верша, выкананы І. Яцкоўскім, *вельмі дакладны і поўнасьцю вытрыманы ў харэічным рытме. Аднак калі ў багрымаўскім тэксце інерцыя харэічнага рытму цягне за сабой неабходнасьць акцэнтавання граматычна не акцэнтаваных складоў, то ў перакладзе І. Яцкоўскага метрычныя акцэнты ўсюды супадаюць з граматычнымі – памер строга вытрымліваецца. Факт гэты, несумненна, сведчыць пра тое, што І. Яцкоўскі ўспрымаў рытм багрымаўскага верша як харэічны*⁶².

Думка І. Ралько пра харэічны рытм верша “З’аграй, з’аграй...” вельмі істотная. Але не менш важным з’яўляецца і выснова даследчыка пра тое, што ў беларускім тэксце дзеля харэічнага рытму выкарыстоўваецца пераакцэнтацыя, у тым ліку і пад ўплывам акцэнталогіі польскае мовы.

Сам І. Ралько не падаў аніводнага прыкладу пераакцэнтацыі ў вершы П. Багрыма. Не паставіў націскі ён і тады, калі перадрукоўваў у сваёй працы транслітэраваны з лацінкі на грамадзянскі шрыфт тэкст твора. Чаму? Магчыма, таму, што выразна кідалася ў вочы даволі частае небеларускае вымаўленне беларускіх слоў.

На нашу думку, у вершы “З’аграй, з’аграй...” пераакцэнтацыя закрнула дваццаць адно слова. Як на сто трыццаць (улічваючы службовыя часціны мовы) слоў верша, дык і нямала – 16,15%. Пададзім іх у наступнай табліцы:

Паводле <i>Аповесці...</i> (1858)	Беларускае вымаўленне	Заўвагі
Záhraj	Зайгра́й	польск. zągraj (двойчы)
máły	ма́лы	польск. mały
skrypáczki	скры́пачка	польск. skrzypéczki
záhraj (?)	зайгра́ю	польск. zągram
u dúdu	у дуду́	польск. na dúdzie
kíjami (?)	кія́мі	польск. kijami
siástra	сястра́	польск. sióstra
pájdu	пайду́	польск. rójdę (двойчы)
miánie	мяне́	польск. mnie (двойчы)
Szczásiłiŭszaja (?)	Шчаслі́ўшая	польск. Szczęśliwszą
U pańszczýnu	У па́ншчыну	польск. W pańszczýnę
U rekrúty	У ре́круты	польск. W rekrúty
ŭ Maskáli	ў Маска́лі	польск. w Moskále (двойчы)
pastúszkom	пастушкóм	польск. pastúszkem

⁶² Тамсама, с. 15.

każánie	кажанé	
Czámuz	Чамú ж	польск. czémuż
na mnie	на мянé	польск. ná mnie

Як бачна, васьмнаццаць разоў (як выключэнне, – kijaми і Szczásliŭszaja) тут, магчыма, ужываецца дыялектная форма, ці аўтар свядома, дзеля захавання рытму, парушае акцэнталогію беларускае мовы. А таксама запазычвае, думаецца, з фальклору прычытанне *Oj, każánie, każanié!* // *Czámuz nia siŭ ty ná mnie?*) з дваццаці аднаго пераакцэнтуюванага слова знаходзяцца ў пэўнай залежнасці ад акцэнталогіі польскае мовы. Не забывайма і пра неўласцівыя беларускай мове звароты: *Hdzie|ż ty pojedziesz* (замест – куды ты пойдзеш), *bez Panow abyŭsia* (ад польск. obuć się – абыйсціся, даць сабе рады), *na was abziarnusia* (ад польск. obziierać się – аглядацца), *Hdzie|ż ja biedny abiarnusia* (гл. вышэй). А гэта можа сведчыць і пра дастаткова неглыбокае валоданне аўтарам беларускаю моваю, і пра яго добрае веданне польскае мовы. У выпадку з П. Багрымам павінна было б быць якраз наадварот.

Цікавым для нас можа быць і тое, што ў запісанай П. Багрымам для чыноўніка Я. Нечвалодава “*Rozmowie Chłopow*” выразна выяўляюцца, прыўнесены ім, П. Багрымам, у тэкст Я. Баршчэўскага, наваградскія дыялектныя асаблівасці (*dzieciukie, palakie, pane, dware*); у той жа час у творы палкам адсутнічаюць паланізмы (апрача, хіба, тытулу).

Калі ж працягваць настойваць на аўтарстве верша “Зáграй, зáграй...” П. Багрыма, дык застаецца адно дапусціць, што і рытмічны лад, і падмена слоў (ці радкоў нават) у творы ажыццёўлена І. Яцкоўскім. Аднак дадзеную “гіпотэзу” катэгарычна адкінуў яшчэ І. Ралько: *Рытмічны лад твора, як правіла, застаецца ў памяці нязменным, таксама як музычны напеў дазваляе падмену забытых слоў ці асобных фраз, але падмена гэта не можа пераўтварыць зыходны рытмічны малюнак напеву*⁶³.

Харэічны рытм дзевятнаццаці радкоў верша “Зáграй, зáграй...” “трымаецца” на выкарыстанні пераакцэнтуюцыі, якая ледзь не палкам абаліраецца на акцэнталогію польскае мовы. З аднаго боку, І. Яцкоўскі, як сцвярджае І. Ралько, не мог перамяніць рытмічны малюнак верша на харэічны, а з другога, – П. Баграм, нягледзячы на тое, што вывучыў розныя байкі з *Нарушэвіча, Эзона і «Brukowych Wiadomości»*, наўрад

⁶³ Тамсама, с. 14.

ці ведаў польскую мову лепш за сваю родную, а г. зн. не мог стварыць харэічны рытм верша.

Як жа тады ён узнік у дадзеным творы?

Адказ можа быць такі: ён створаны паэтам, асноўнаю моваю якога была польская; і гэта выразна адчуваецца ў вершы “Заграі, заграі...”, які, па сутнасці, з’яўляецца макаранічным⁶⁴.

А найбольш верагодны аўтар твора – Ігнацы Яцкоўскі.

L I T E R A T U R A

- Bartkowski J., *Wspomnienia z powstania 1831 roku i pierwszych lat emigracji*, oprac. E. Sawtymowicz, Kraków 1967.
- Bielecki R., *Słownik biograficzny oficerów powstania Listopadowego*, Warszawa 1996, t. 2.
- Bielecki R., *Zarys rozproszenia wielkiej emigracji we Francji*, Warszawa–Łódź 1986.
- Chaustowicz M., *Zahraj, zahraj, chłopcze maly...: problema autarstwa*, [u:] *Bielarusika=Albaruthenica 31: Nowaje słowa u bielarusistycy. Litaraturaznaustwa i falktarystyka: Materyjały V Mižnarodnaha kanhresa bielarusistau*, Minsk 2012 [Хаўстовіч М., *Заграі, заграі, хлопчэ малы...: праблема аўтарства*, [y:] *Беларусіка=Albaruthenica 31: Новае слова ў беларусістыцы. Літаратуразнаўства і фалькларыстыка: Матэрыялы V Міжнароднага кангрэса беларусістаў*, Мінск 2012].
- “Dodatek pierwszy do gazety Kuryera Litewskiego” 1833, nr 96 (16 sierpnia v. s.).
- Dunin-Marcinkiewicz W., *Ciekawys? – Przeczytaj! Trzy powiastki i wierszyk ulotny*, Mińsk 1856.
- Harachka H., *Zahadki i tajmnicy rodnej litaratury*, [online], <http://www2.polskie.radio.pl/eo/dokument.aspx?iid=52659> (dostup: 06.01.2017) [Гарачка Г., *Загадкі ў таямніцы роднай літаратуры*, [online], <http://www2.polskie.radio.pl/eo/dokument.aspx?iid=52659> (доступ: 06.01.2017)].
- Harbaczowa W., *Udzelniki paustannia 1830–1831 hh. na Bielarusi*, Minsk 2006 [Гарбачова В., *Удзельнікі паўстання 1830–1831 гг. на Беларусі*, Мінск 2006].
- Harecki M., *Historyja bielaruskaje literatury*, Wilnia 1920 [Гарэцкі М., *Гісторыя беларускае літэратуры*, Вільня 1920].
- Hrynczyk M., *Szlachi bielaruskaha wierszaskladannia*, Minsk 1973 [Грынчык М., *Шляхі беларускага вершаскладання*, Мінск 1973].

⁶⁴ Макаранічнасць у беларускіх публікацыях “знімалася” як адсутнасцю акцэнтацыі, так і арфаграфічнымі падменамі: звычайна ад 15 да 20 слоў верша папраўлялася рэдактарамі.

- Jackowski I., *Apowieść z tajho czasu, albo Litouskija pryhody*, Warszawa 2010 [Яцкоўскі І., *Аповесць майго часу, альбо Літоўскія прыгоды*, Варшава 2010].
- JanułaJCis A., *Ab maładym paese z Kroszyna*, “Maładaja Bielaruś” 1913, ser. I, ssz. 3 [Янулайціс А., *Аб маладым паэце з Крошына*, “Маладая Беларусь” 1913, сер. I, сш. 3].
- Januszkiewicz J., “*A u maskalach trudna žyci...*”: *Bahrym–Kraszyn–Jackouski–nieumiruchaś: Da 200-hoddzia Pauluka Bahryma i 570-hoddzia Kraszyna*, Raċau 2012 [Янушкевіч Я., “*А ў маскалях трудна жыці...*”: *Багрым–Крашын–Яцкоўскі–неўміручасць: Да 200-годзьдзя Паўлюка Багрыма і 570-годзьдзя Крашына*, Ракаў 2012].
- KarskiJ J., *Bielorusy*, w 3 t., t. 3, kn. 2: *Oczerki słowiesności bieloruskoĥo plemieni*, Minsk 2007 [Карский Е., *Белорусы*, в 3 т., т. 3, кн. 2: *Очерки словестности белорусского племени*, Минск 2007].
- Kisialowa L., *Z archiwa Hienadzia Kisialowa*, [u:] “*Paczić jak losu walacca mury*”: *Ramiaci Hienadzia Kisialowa*, Minsk 2009 [Кісялёва Л., *З архіва Генадзя Кісялёва*, [у:] “*Пачуць як лёсу валяцца муры*”: *Памяці Генадзя Кісялёва*, Мінск 2009].
- Korotyński Wł., “*Powieść z czasu mojego*”: *Studium literackie*, “Kraj”, t. XXV, Petersburg 1895, nr 17.
- Łabaczeuskaja W., *Falklarystyczny arĥiu Bielaruskaha muzieja imia Iwana Luczkiewicza: Wiartannie praz 65 hadou*, [u:] “*Homo Historicus 2012: Nada-wik antrapałahicznej historyi*” 2012 [Лабачэўская В., *Фалькларыстычны арĥіў Беларускага музея імя Івана Луцкевіча: Вяртанне праз 65 гадоў*, [у:] “*Homo Historicus 2012: Гадавік антрапалагічнай гісторыі*” 2012].
- Lelewel J., *Listy emigracyjne*, t. IV: 1849–1861, Wrocław–Kraków 1954.
- List I. Jackowskiego do L. Niedźwieckiego z 25.04.1842 r.*, [w:] Rkps. Kór. 2405: *Korespondencja Leonarda Niedźwieckiego: Litera J (Jabłoński Leon – Jung A.)*, 1832–1874.
- Malinowski M., *Ci byu Pauluk Bahrym paetam?*, “*Wo sławu Rodiny*” 1992, 9 sient. [Маліноўскі М., *Ці быў Паўлюк Багрым паэтам?*, “*Во славу Родины*” 1992, 9 сент.].
- Malinowski M., *Pawiel Iosifawicz Bahrym (Pauluk Bahrym): Lehiendy, prau-da, zahadki*, Baranawiczy 2006 [Маліноўскі М., *Павел Іосіфавіч Багрым (Паўлюк Багрым): Легенды, праўда, загадкі*, Баранавічы 2006].
- Michałowski A., *Trzyletni pobyt na Wschodzie*, Londyn 1857.
- Niedźwiecki L., *Listy wybrane z lat 1832–1839*, oprac. St. Makowski, Warszawa 2009.
- Niedźwiecki L., *Naszycĥ gromadek gadulki*, [w:] Rps Kór. n., sygn. 2414: *L. Niedźwiecki, Materiały do dziennika z okresu pobytu w Anglii w latach 1831–1839*.

- Niekraszewicz-Karotkaja Ž., *Szmatmounaja litaratura Bielarusi u kanteckie aktualnych litaraturaznaucznych kansepcyuj: daratožnik*, Minsk 2015 [Некрасэвіч-Кароткая Ж., *Шматмоўная літаратура Беларусі ў кантэксьце актуальных літаратуразнаўчых канцэпцый: дапаможнік*, Мінск 2015].
- O., *Wiersz do ...*, “Dziennik Narodowy” 1841, nr 23 (4 września).
- [Olizarowski T.A.], *Wiersz ... do A... M...*, “Dziennik Narodowy” 1841, nr 32 (6 listopada).
- Olizarowski T.A., *Woskresenki*, Paryż 1846.
- Paczynalniki: Z historyka-litaraturnych materyhaŭ XIX st.*, uklad. H. Kisialou, Minsk 1977 [*Пачынальнікі: З гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст.*, уклад. Г. Кісялёў, Мінск 1977].
- Piatrok z Kroszyna*, “Nasza Niwa” 1911, nr 30 (28 lipienia) [*Пятрок з Крошына*, “Наша Ніва” 1911, № 30 (28 ліпеня)].
- Pigoń S., *Pan Tadeusz. Wzrost, wielkość i sława*, Kraków 2002.
- Podhorski-Okołów L., *Realia Mickiewiczowskie*, Warszawa 1999.
- Praniewicz H., *Chram Bahrymawaŭa wiersza*, [u:] *Pauluk Bahrym*, Minsk 1994 [Праневіч Г., *Храм Багрымавага верша*, [y:] *Паўлюк Багрым*, Мінск 1994].
- Praniewicz H., “*Pan Tadeusz*” Adama Mickiewicza i “*Apowieść z majho času, albo Litouskija pryhody*” Ihnata Jackouskaha, “*Termapily*” 2016, Nr 20 [Праневіч Г., “*Пан Тадэвуш*” Адама Міцкевіча і “*Аповесць з майго часу, альбо Літоўскія прыгоды*” Ігната Яцкоўскага, “*Тэрмапілы*” 2016, № 20].
- Ralko I., *Wiersz i mowa: Problemy teoryi i historyi bielaruskaha wiersza*, Minsk 1986 [Ралько І., *Верш і мова: Праблемы тэорыі і гісторыі беларускага верша*, Мінск 1986].
- Rypiński A., *Poezije*, Londyn 1853.
- Sierotwiński S., *Jackowski Ignacy*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. X/2, z. 45, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, s. 275–276.
- Sudolski Z., *Pan Tadeusz w romans przemieniony, czyli Powieść czasu mojego*, [w:] *Pan Tadeusz i jego dziedzictwo: recepcja*, red. B. Dopart, Kraków 2006.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1963, t. V.
- Тлумачальны слоўнік беларускай мовы u 5-ці тамач*, Minsk 1983, t. I [*Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў 5-ці тамач*, Мінск 1983, т. I].
- Zaprudski I., *Pytanni atrybucyi, paetyka i estetyka wiersza “Zahraj, zahraj chłopca mały...”, [u:] I. Zaprudski, Narisy historyi bielruskaj litaratury XIX stahoddzia*, Minsk 2003 [Запрудскі І., *Пытанні атрыбуцыі, паэтыка і эстэтыка верша “Зайграй, зайграй хлопца малы...”, [y:] І. Запрудскі, Нарысы гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, Мінск 2003].

Zaprudski I., *Pa darozie na Parmas: Atrybucyjnaja dasledawanni i pytanni recersyji bielaruskaj litaratury XIX stahoddzia*, Minsk 2012 [Запрудскі І., *Па дарозе на Парнас: Атрыбуцыйныя даследаванні і пытанні рэцэнцыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, Мінск 2012].

Zaprudski I., *Skażycie, chto Wy?: Litaraturaznauczynja abrazki*, “Pierszacwiet” 1996, N 2 [Запрудскі І., *Скажыце, хто Вы?!: Літаратуразнаўчыя абразкі*, “Першацвет” 1996, № 2].

Zaprudski I., *U poszukach alter ego: Da 170-hoddzia z dnia narodzennia Julana Laskouskaha*, “Pierszacwiet” 1996, N 7 [Запрудскі І., *У пошуках алтер эго: Да 170-годдзя з дня нараджэння Юльяна Ляскоўскага*, “Першацвет” 1996, № 7].

S U M M A R Y

IGNATSY YATSKOVSKY AS A PROBABLE AUTHOR OF THE POEM

“ЗАГРАЙ, ЗАГРАЙ, ХЛОПЧЭ МАЛЫ...”

The article discusses the question of the authorship of the poem “Зáграй, зáграй, хлопчэ малы...” in Belarusian literary studies. The main focus is concentrated on the fact that, over the last century, philologists have not been able to establish any convincing arguments to confirm Pavluk Bagrym’s authorship of the poem, whereas the investigation of the context in which this work was published allows to claim that Ignatsy Yatskovsky was not only its publisher, but also its author.

Key words: attribution, trochee, rhythm, prosody, emigration, hypothesis, probable author.

S T R E S Z C Z E N I E

IGNACY JACKOWSKI JAKO PRAWDOPODOBNY AUTOR UTWORU

„ЗАГРАЙ, ЗАГРАЙ, ХЛОПЧЭ МАЛЫ...”

W artykule omówiono zagadnienie autorstwa utworu „Зáграй, зáграй, хлопчэ малы...”. Szczególną uwagę zwrócono na fakt, że na przestrzeni ostatnich stu lat filolodzy nie byli w stanie przytoczyć przekonujących argumentów, potwierdzających tezę, że autorem omawianego utworu jest Pavluk Bagrym. Jednocześnie badania kontekstu, w którym utwór powstawał, mogą wskazywać na Ignacego Jackowskiego jako zarówno jego wydawcy, jak i autora.

Słowa kluczowe: przypisanie, trochej, rytm, prozodia, emigracja, hipoteza, prawdopodobny autor.